४.११ व्याकरणिक विशेष : {रीती भूतकाळ}

नोंदीत दिलेल्या पर्यायांचा क्रम हा त्यांच्या एकूण सर्वेक्षणातील वारंवारितेनुसार दिलेला आहे याची नोंद घ्यावी.

क्रियाव्याप्तीद्वारे क्रियेची पूर्णता, अपूर्णता, प्रगती किंवा पुनरावृत्ती दर्शविली जाते. एखादी क्रिया भूतकाळात नेहमी घडली असेल किंवा भूतकाळातील क्रियेची पुनरावृत्ती संदर्भित होत असेल तर त्यासाठी रीती भूतकाळातील क्रियारूप वापरले जाते. उदाहरण : प्रमाण मराठीतील 'मी पूर्वी कामावर ज़ायच्चो' या वाक्यातील 'ज़ायच्चो' या क्रियापदावरून भूतकाळातील कृतीची पुनरावृत्ती झाल्याची सूचना मिळते.

४.११.१ व्याकरणिक विशेषाची नोंद

मराठीच्या बोलींमध्ये रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी पाच प्रकारच्या पर्यायी रचना आढळल्या आहेत : (१) [क्रियापद-त+(होत-सुसंवाद)]; (२) [क्रियापद-आयच्च्-सुसंवाद]; (३) [क्रियापद-स्वर.सुसंवाद ओ/उ/इ/ए/अ]; (४) [क्रियापद-त+ज़ा-सुसंवाद]; (५) [क्रियापद-त+अस्-सुसंवाद]. सापडलेल्या पाचही प्रकारच्या संरचनांचा भौगोलिक प्रसार व उदाहरणे पुढे दिली आहेत.

४.११.१.१ पर्यायी रचना १ : [क्रियापद-त+होत-सुसंवाद]

रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी [क्रियापद-त+होत-सुसंवाद] ही पर्यायी रचना राज्यातील सर्वच जिल्ह्यांमध्ये आढळली.

४.११.१.१.१ उदाहरण (जि. रत्नागिरी, ता. दापोली, गाव पालगड, स्त्री३५, कुणबी, ४थी)

आमचे आइवडील भरपूर आमाला शिकव**त होते**

amčě aiwəḍil bʰərpur amala sĭkwə**t** **hote**

am-čĕ-e aiwəḍil bʰərpur ama-la sĭkwə-**t** **hot-e**

we.EXCL-GEN-3PL parents much we.EXCL-ACC teach-**IPFV** **be.PST-3PL**

Our parents used to teach us a lot.

४.११.१.२ पर्यायी रचना २ : [क्रियापद-आयच्च्-सुसंवाद]

रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी [क्रियापद-आयच्च्-सुसंवाद] ही रचना राज्यातील सर्वच जिल्ह्यांमध्ये दिसून आली आहे.

४.११.१.२.१ उदाहरण (जि. सिंधुदुर्ग, ता. दोडामार्ग, गाव आयी, स्त्री३३, कुंभार, ९वी)

शाळेत मज्जा करायच्चो आमी

sə̆ḷet məǰǰa kə**rayco** ami

sə̆ḷe-t məǰǰa kər-**ayc-o** ami

school.OBL-LOC fun.3SGM do-**PST.HAB-1PL** we.EXCL

या सामग्रीचे अधिकार क्रिएटिव्ह कॉमन्सच्या श्रेयनिर्देशन-समवितरण ४.० आंतरराष्ट्रीय या परवान्याअंतर्गत मुक्त करण्यात येत आहेत.
परवान्याच्या मजकुरासाठी पुढील दुवा पाहता येईल.
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/

We used to have fun at school.

४.११.१.३ पर्यायी रचना ३ : [क्रियापद-स्वर.सुसंवाद ओ/उ/इ/ए/अ]

रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी [क्रियापद-स्वर.सुसंवाद ओ/उ/इ/ए/अ] ही पर्यायी रचना राज्यातील चोवीस जिल्ह्यांमध्ये आढळली. या पर्यायी रचनेच्या भौगोलिक प्रसाराचा तपशील आणि उदाहरणे पुढे दिली आहेत :

जिल्हा	**तालुका व गाव**
चंद्रपूर	चंद्रपूर - चकनिंबाळा व दाताळा, राजुरा - कोष्टाळा, ब्रह्मपुरी - पांचवाव व तोरगाव (बुद्रुक)
गडचिरोली	गडचिरोली - खुर्सा व शिवणी, कोरची - बोरी व मोहगाव
गोंदिया	गोंदिया - टेमनी व तेढवा, सडक-अर्जुनी - डुग्गीपार व चिखली
भंडारा	भंडारा - धारगाव व मुजबी, तुमसर - लोभी
नागपूर	नागपूर - येरला, भिवापूर - सावरगाव, रामटेक - भोजापूर, नरखेड - उमरी व पांढरी
वर्धा	आष्टी - खडका, हिंगणघाट - अजंती व पोती, सेलू - वडगाव जंगली व झडशी
यवतमाळ	घाटंजी - खापरी व कुर्ली, नेर - कोलुरा व दगड धानोरा
अमरावती	अमरावती - सावर्डी व मलकापूर, वरूड - गाडेगाव, दर्यापूर - भांबोरा, जितापूर व भामोद
अकोला	अकोला – येवता
वाशीम	वाशीम - शिरपुटी, रिसोड - घोणसर, कारंजा – गिरडा
बुलढाणा	बुलढाणा - पळसखेड भट, जळगाव-जामोद - वडगाव पाटण व निमकराड, शेगाव - शिरजगाव (निळे) व पाडसूळ
नांदेड	नांदेड - पांगरी, किनवट - इस्लापूर, देगलूर - खानापूर
हिंगोली	कळमनुरी - मोरवड
औरंगाबाद	सोयगाव - घोसला
जळगाव	जळगाव - धामणगाव व वडली, जामनेर - वाकोद व वाघारी, रावेर - मांगलवाडी, चाळीसगाव - दहिवद, चोपडा - वैजापूर
धुळे	धुळे - लळींग, सोनगीर, खेडे व खोरदड, शिरपूर - आंबे, शिंगावे व बोराडी, साक्री - दिघावे व धाडणे
नंदुरबार	नंदुरबार - घोटाणे व धानोरा, नवापूर - खांडबारा व चिंचपाडा, शहादा - प्रकाशा व शहादा

या सामग्रीचे अधिकार क्रिएटिव्ह कॉमन्सच्या श्रेयनिर्देशन-समवितरण ४.० आंतरराष्ट्रीय या परवान्याअंतर्गत मुक्त करण्यात येत आहेत.
परवान्याच्या मजकुरासाठी पुढील दुवा पाहता येईल.
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/

नाशिक	मालेगाव - कळवाडी व कौळाणे (गा.), सटाणा - दरेगाव, सुरगणा - काठीपाडा, त्र्यंबकेश्वर - गोलदरी, येवला - बोकटे
पालघर	वसई - कळंब व निर्मळ, डहाणू - बोर्डी व मुरबाड व पिंपळशेत, तलासरी - उधवा व गिरगाव, मोखाडा - दांडवळ व कारेगाव
रायगड	रोहा - चिंचवली
रत्नागिरी	रत्नागिरी - झाडगाव
सिंधुदुर्ग	मालवण - कट्टा, देऊळवाडा व दांडी, कुडाळ - मानगाव व कुडाळ, वेंगुर्ला - वेंगुर्ला, सावंतवाडी - कोलगाव व सातर्डे
कोल्हापूर	चंदगड - कोदाळी
सातारा	वाई - चिखली

४.११.१.३.१ उदाहरण (जि. नागपूर, ता. नागपूर, गाव येरला, पु७०, मांग (एस.सी), अशिक्षित)

कास्तकारीचे कामं क**रो** पयले

kastəkari**č̆e** kamə kər**o** pəyle

kastəkari-**č̆-e** kam-ə kər-**o** pəyle

agriculture.OBL-GEN-3PL work-3PL do-**PST.HAB.1SGM** first

I used to do agricultural work earlier.

४.११.१.३.२ उदाहरण (जि. सिंधुदुर्ग, ता. मालवण, गाव कट्टा, स्त्री५०, भंडारी , ७वी)

तिनंय मैत्रणी असाच्च कर**रू** लपान र**ऊ**

tinəy məitrəṇi əsac kər**u** ləpan rə**u**

tinə-y məitrəṇi əsa-c kər-**u** ləp-an rə-**u**

three-PRT friend.FPL thus-EMPH do-**PST.HAB**.1PL hide-CP stay-**PST.HAB.1PL**

We three friends used to hide earlier.

४.११.१.३.३ उदाहरण (जि. सुंधुदुर्ग, ता. कुडाळ, गाव कुडाळ, स्त्री४१, कुंभार, १०वी)

तो दररोज़ ज़ा**य** अन्नं नदीच्या काटी लाकडं तो**डी** दर्रो

to dərroj ja**y** ənnə nədič̆a kaṭi lakḍə toḍ**i** dərro

to dərroj ja-**y** ənnə nədi-č̆-a kaṭ-i lakḍə toḍ-**i** dərro

he everyday go-**PST.HAB** and river-GEN-OBL bank-LOC wood.3PL cut-**PST.HAB** everyday

He used to go at the bank of river and cut the woods.

या सामग्रीचे अधिकार क्रिएटिव्ह कॉमन्सच्या श्रेयनिर्देशन-समवितरण ४.० आंतरराष्ट्रीय या परवान्याअंतर्गत मुक्त करण्यात येत आहेत.
परवान्याच्या मजकुरासाठी पुढील दुवा पाहता येईल.
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/

४.११.१.३.४ उदाहरण (जि. जळगाव, ता. चोपडा, गाव वैजापूर, पु३९, राजपूत, ७वी)

यकस टाईम जेवन भेटे

yəkəs ṭaim ǰewən bʰeṭ**e**

yək-ə-s ṭaim ǰewən bʰeṭ-**e**

one-OBL-EMPH time meal get-**PST.HAB**

We used to get food only once (in a day).

४.११.१.३.५ उदाहरण (जि. पालघर, ता. मोखाडा, गाव दांडवळ, स्त्री५०+, वारली, अशिक्षित)

आदी चांगला भरपूर पडं

adi caṅgla bʰərpur pəḍ**ə**

adi caṅgla bʰərpur pəḍ-**ə**

before good.3SGM much fall-**PST.HAB**

Earlier it used to rain a lot.

४.११.१.४ पर्यायी रचना ४ : [क्रियापद-त+ज़ा-सुसंवाद]

रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी [क्रियापद-त+ज़ा-सुसंवाद] ही पर्यायी रचना राज्यातील फक्त सहा जिल्ह्यांमध्ये आढळली. या पर्यायी रचनेच्या भौगोलिक प्रसाराचा तपशील आणि उदाहरणे पुढे दिली आहेत :

जिल्हा	**तालुका व गाव**
गडचिरोली	गडचिरोली - शिवणी
अमरावती	अमरावती - मलकापूर, दर्यापूर - जितापूर
अकोला	अकोला - येवता
वाशीम	वाशीम - शिरपुटी, कारंजा - गिरडा व दोनद (बुद्रुक)
जालना	जालना- धावेडी
बुलढाणा	बुलढाणा - पळसखेड भट, जळगाव-जामोद - वडगाव पाटण, शेगाव - पाडसूळ
जळगाव	चाळीसगाव - दहिवद

४.११.१.४.१ उदाहरण (जि. वाशीम, ता. कारंजा, दोनद बु., स्त्री३३, कुणबी-पाटील, १२वी)

आमच्या खेडेगावात्नी भाजीपाला विकनारे येत ज़ायेत त आमी त्यांच्याकडलं घेत ज़ाओ

amcǎ kʰeḍegawatni bʰaǰipala wiknare ye**t** **jayet** tə ami tyañčǎkəḍlə gʰe**t** **jao**

am-č-a kʰeḍegaw-a-tni bʰaǰipala wik-nar-e ye-**t** **ja-yet** tə ami tyañ-č-a-kəḍ-l-ə gʰe-**t** **ja-o**

या सामग्रीचे अधिकार क्रिएटिव्ह कॉमन्सच्या श्रेयनिर्देशन-समवितरण ४.० आंतरराष्ट्रीय या परवान्याअंतर्गत मुक्त करण्यात येत आहेत.
परवान्याच्या मजकुरासाठी पुढील दुवा पाहता येईल.
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/

we.EXCL-GEN-OBL rural village-OBL-LOC vegetables sell-NMZL-3PL come-**IPFV GO-PST.HAB.3PL** so we.EXCL they.OBL-GEN-OBL-LOC-PTPL-3SGN take-**IPFV GO-PST.HAB.1PL**
Vegetable sellers used to come to our village and we used to buy vegetables from them.

४.११.१.५ पर्यायी रचना ५ : [क्रियापद-त+अस्-सुसंवाद]

रीती भूतकाळ दर्शवण्यासाठी [क्रियापद-त+अस्-सुसंवाद] ही रचना राज्यातील केवळ पाच जिल्ह्यांमध्ये सापडली. या पर्यायी रचनेच्या भौगोलिक आणि सामाजिक प्रसाराचा तपशील आणि उदाहरणे पुढे दिली आहेत :

जिल्हा	**तालुका व गाव**
बुलढाणा	बुलढाणा - वरवंड
हिंगोली	कळमनुरी - बाभळी व मोरवड
नांदेड	नांदेड - लिंबगाव
परभणी	सोनपेठ - तिवठणा
कोल्हापूर	कागल - केनवडे (कुणबी-मराठा समाज)

४.११.१.५.१ उदाहरण (जि. परभणी, ता. सोनपेठ, गाव तिवठणा, पु२०, धनगर, बी.ए.)

एक टोपीवाला असा आपल्या गावातून टोप्या घेऊन विकायला ज़ात **असे**

ek ṭopiwala əsa aplya gawatun ṭopya gʰeun wikayla ja**t əse**

ek ṭopiwala əsa aplya gaw-a-t-un ṭopya gʰe-un wik-ayla ja-**t əs-e**

one cap seller thus.3SGM self.OBL village-OBL-LOC-ABL cap.PL take-CP sell-NON.FIN go-IPFV be.**PST.HAB**.3SG

A cap seller used to go from his village to sell caps.

या सामग्रीचे अधिकार क्रिएटिव्ह कॉमन्सच्या श्रेयनिर्देशन-समवितरण ४.० आंतरराष्ट्रीय या परवान्याअंतर्गत मुक्त करण्यात येत आहेत.
परवान्याच्या मजकुरासाठी पुढील दुवा पाहता येईल.
https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/